

A magyar mutató névmási módosító és a birtokos szerkezet történeti vizsgálata

Egedi Barbara
MTA Nyelvtudományi intézet

A Jókai-kódex és az ún. Huszita kódexek névelőhasználatán, illetve általában az ómagyar főnévi csoporton végzett vizsgálataim során számos megfigyelést tettem, miszerint korai írásos emlékeink főnévi szerkezetei és azok mai utódai között sokkal komplexebb különbségek mutathatók ki, mint egyszerűen új determináns típusok megjelenése, vagy a régiek átalakulása, esetleg számbeli növekedése. Előadásom célja ezúttal nem csupán az ómagyar állapot elemzése, hanem inkább annak kimutatása, hogy jóllehet a középmagyar kor főnévi szerkezetei formai és funkcionális értelemben már erős hasonlóságot mutatnak a mai struktúrákhoz, precíz vizsgálatuk továbbra is alapvető különbségeket fedhet fel.

Az általam vizsgált korai kódexekben jól látható, hogy a határozott névelő nem jelenik meg olyan környezetekben, ahol a főnévi csoport referenciális azonosítása más eszközzel is lehetséges, azaz egyelőre elmarad a névelő mutató névmási módosító és birtokos kifejezés jelenlétében. Érdekes, hogy ez utóbbi kettő összekombinálása is nehézségekbe ütközik, legalábbis az adatok hiánya erre enged következtetni. Mindez azt sejteti, hogy a mutató névmási módosító és a birtokos kifejezés, ebben a szinkrón állapotban, ugyanazt a szerkezeti pozíciót foglalják el, egymást kölcsönösen kizárva.

A névelős és a mutató névmási módosítóval bővített szerkezet, amely eleinte felszíni egybeesést mutat (*az ajtó*), idővel végül is különválik. A ma is használatos *ez az ajtó /az az ajtó* típus az ómagyar kor végén jelenik meg, de csak a középmagyar korban terjed el. (A közelre illetve távolra mutató névmásos minta elterjedése nem azonos mértékben történik, mivel felszíni egybeesésről a névelős szerkezettel csupán a távolra mutató névmás esetében beszélhetünk.) Érdekes megfigyelni, hogy névelő a birtokos szerkezetekben is csak a 16. századtól jelenik meg a birtokszó előtt (Klemm 1928: 346).

A mai szinkrón állapotra vonatkozó elméleti kutatások a főnévi csoport, az NP/DP felépítésének generatív nyelvészeti modellezésére is kiterjedtek (*inter alia* Szabolcsi – Laczkó 1992, Szabolcsi 1994; Bartos 2000, 2001; É. Kiss 2000). E modellek szerint a mutató névmási módosító a DP frázis specifikálójában található, míg a *-nak* esetraggal ellátott birtokos kifejezés egyfajta topikalizáció során egy további, a DP-re épülő rétegben foglal helyet.

A névelő használatának funkcionális kiterjedésével együttjáró történeti mondattani változások egyik fontos állomása, amely az ómagyar szerkezeteket a maihoz közelítette, ezek szerint a 16 századra tehető. Nem tisztázott azonban, hogy pontosan mi változik meg a főnévi csoport bal perifériájának felépítésében. Az adatok ugyanis arra engednek következtetni, hogy a mutató névmási módosítóval illetve a birtokossal bővített szerkezetek viszonya eltért a mai használatától: a birtokos kifejezés alaptagja jellemzően szomszédosságot követelt a birtokos kifejezéstől, és csak ritkán találkozunk a mai szétszakított megoldásokkal (*A háznak egész nap nyitva maradt az ajtaja*). Mi több, a mutató névmási módosító és a birtokos egy szerkezetben való összekombinálásakor az előbbi kerülhetett távolabb a módosított főnévtől (*Azok a háznak ajtó*). A két, korábban ugyanazért a pozícióért versengő kifejezés egymáshoz való viszonya, illetve ennek a viszonyoknak az instabilitása érdekes kérdéseket vet fel: vajon már ekkor kialakulhatott egy az információs szerkezetnek megfelelő funkcionális rétegződés a DP bal perifériáján, avagy egy pusztán adjunkciós elemzés is számot tud adni az adatokról és egy főnévi csoporton belüli Topik frázisról egyelőre még nem beszélhetünk? Előadásomban tehát egyrészt rekonstruálom az ó- és középmagyar főnévi csoport (DP) szerkezeti felépítését, másrészt kísérletet teszek a történeti folyamatok generatív nyelvelméleti keretben megfogalmazott modellezésére is.